

ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ – ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ
ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ 1954-1960

ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

Διεύθυνση
Άρης Μαραγκόπουλος

Επίβλεψη: Άρτεμις Λόν
Διόρθωση: Όλγα Παπακώστα
Εξώφυλλο: ΜΟΤΙΒΟ Α.Ε.

© 2014 Εκδόσεις Τόπος,
Βασίλης Βασιλικός & Μένης Κουμανταρέας
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο
ISBN: 978-960-499-118-1

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη.

Εκδόσεις Τόπος
Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου
11473, Αθήνα
Τηλ.: 210 8222835-856
Fax: 210 8222684

www.toposbooks.gr

Βασίλης Βασιλικός – Μένης Κουμανταρέας
Νεανική αλληλογραφία 1954-1960

Επιμέλεια – Πρόλογος
Θανάσης Θ. Νιάρχος

Η ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΑΣΙΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ - ΜΕΝΗ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑ

Το πιο εντυπωσιακό στην αλληλογραφία Βασίλη Βασιλικού – Μένη Κουμανταρέα είναι ότι οι δυο επίδοξοι πεζογράφοι στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '50 –εκεί όπου τοποθετείται η έναρξη της αλληλογραφίας τους– δεν αλληλογραφούν με την προοπτική ότι τα γράμματά τους πρόκειται κάποτε να δημοσιευτούν. Είτε γιατί οι εποχές ήταν πολύ πιο αθώες σε σχέση με τις σημερινές –σ' αυτό τουλάχιστον το ζήτημα– είτε γιατί οι φιλοδοξίες τους, όσες κι αν ήταν αυτές, εξαντλούνταν στο να δημιουργήσουν ένα σημαντικό πεζογραφικό έργο. Γεγονός είναι ότι δεν συναρτούσαν τη μελλοντική τους εξέλιξη με την αξία που θα ήταν δυνατόν να αποκτήσουν ταυτόχρονα τα γράμματά τους. Ή κι αν ακόμη υπολογίζανε ότι θα γίνουν σπουδαίοι ως συγγραφείς, δεν θα φαντάζονταν ότι η σπουδαιότητα αυτή θα έφτανε να κάνει αξιοερευνήτες τις λεπτομέρειες ενός απώτατου παρελθόντος της προσωπικής τους ζωής.

Απόδειξη τα ίδια τα γράμματά τους, με το απημέλητο ύφος τους, τον απροσχημάτιστα αυτοσχεδιαστικό και αυθόρμητο χαρακτήρα τους, τους υπολογισμούς τόσο του Βασιλικού όσο και του Κουμανταρέα για το τι εντύπωση θα προκαλέσει ο ένας στον άλλον και πόσο πιο πολύ απαραίτητος θα μπορούσε να γίνει ο ένας για τον άλλον, ώστε η φιλία τους να εδραιωθεί ακόμη περισσότερο. Με έναν τόσο μάλιστα έντονο τρόπο, ώστε τα γράμματά τους σήμερα να φαίνεται πως αν κάτι τους απασχολούσε, ήταν αποκλειστικά το δικό τους παρόν, ενώ κάθε έγνοια για το μέλλον τούς ήταν παντελώς αδιάφορη. Κοντολογίς, αν τα γράμματά τους γράφονταν για να συγκινήσουν ενδεχόμενους μελλοντικούς αναγνώστες, θα ήταν διαφορετικό το περιεχόμενό τους. Ενώ τώρα αλληλογραφούν αποκλειστικά για λογαριασμό τους, όπως λόγου χάρη θα αλληλογραφούσαν δυο άνθρωποι που θα επιθυμούσαν να γίνουν καλοί φίλοι και θα μπορούσαν να είναι υποψήφιοι πολεοδόμοι, καπετάνιοι ή αστροφυσικοί. Αν και στις τρεις τελευταίες αλλά και σε πολλές άλλες περιπτώσεις, θ' άλλαζε –περισσότερο φαινομενικά παρά πραγματικά– το περιεχόμενο, οι λέξεις και τα ονόματα των ανθρώπων που τους απασχολούν.

Το υπόρρητο της αλληλογραφίας Βασιλικού – Κουμανταρέα είναι η βαθιά ανάγκη για επικοινωνία, όπως μπορεί να υπάρχει ανάμεσα σε δυο νέους συγ-

γραφείς, σε δυο αποτυχημένους μουσικούς, σε δυο σπουδαίους επιστήμονες, που αν και έχει περιχαρακωθεί στον κόσμο του ο καθένας, άσβηστη διατηρείται η δίψα τους να συναντηθούν και να συζητήσουν.

Υπάρχει ένα ακόμη αδιάσειστο στοιχείο για να κατανοήσουμε τον αποκλειστικά ιδιωτικό χαρακτήρα που πιστεύανε, τόσο ο Βασιλικός όσο και ο Κουμανταρέας, ότι θα περιβάλλει πάντα την αλληλογραφία τους. Ο όποιος δισταγμός προκειμένου να εξομολογηθούν ευθαρσώς τις αγάπες τους, ή τις επιθυμίες τους, η όποια «κρυψινόιά» τους, δεν έχει σχέση με ένα αίσθημα αυτοπροστασίας από μια μελλοντική τους έκθεση – επειδή υπήρχε το ενδεχόμενο τα γράμματά τους κάποτε να γνωστοποιηθούν ή να δημοσιευτούν. Η συστολή που χαρακτηρίζει γενικότερα την έκφρασή τους οφείλεται στο γεγονός ότι η περίοδος που διανύει η φιλία τους είναι μια περίοδος ουσιαστικά αλληλοανίχνευσης. Επιθυμούν βαθύτατα να γνωρίσει καλά ο ένας τον άλλον, να βοηθήσει ο ένας τον άλλον και αν η αλληλογραφία τους θα έχει τελικά κάποια σημασία στο μέλλον, θα είναι αποκλειστικά για τους ίδιους, γιατί χάρη στην αλληλογραφία αυτή στερεώθηκε η προσωπική τους σχέση.

Δεν χρειάζεται να υπογραμμιστεί ότι το γεγονός αυτό κάνει την αλληλογραφία τους ακόμη πολυτιμότερη. Κατά έναν περίεργο μάλιστα τρόπο και πιο εκφραστική της εποχής τους και των ανησυχιών της, γιατί, ενώ τελικά μιλάνε για τον εαυτό τους, ταυτόχρονα υπαινίσσονται καθολικότερα πράγματα. Πρόκειται στην κυριολεξία για μια συγγραφική «πατέντα», όσο προσωπικότερος φαίνεται κανείς τόσο εκφραστικότερος γίνεται σε σχέση με το περιβάλλον του – σαφώς δεν εννοούμε το οικογενειακό του περιβάλλον. Μια πατέντα που χαρακτηρίζει τους πολύ σημαντικούς συγγραφείς, οφείλει όμως ο καθένας να την εφευρίσκει εξαρχής για τον εαυτό του – σε καμιά περίπτωση δεν γίνεται να αντιγραφεί.

Μεταβάλλει σε ντοκουμέντα περιστατικά καθεαυτά δευτερεύουσας σημασίας καθώς και πρόσωπα που κινούνται σαν σκιές, αχνά, πέρα από τα πρωταγωνιστικά. Πρόσωπα που τα αισθάνεσαι προορισμένα να καταχωρηθούν ως μια τύψη γιατί, όσο κι αν θα προσπαθούσε κανείς σήμερα –ακόμα και οι ίδιοι οι αλληλογράφοι–, θα ήταν αδύνατο να προσδιορίσει ακριβέστερα την παρουσία τους. Ανεπίγνωτα ίσως ο Βασιλικός και ο Κουμανταρέας έβαζαν με την αλληλογραφία τους τους όρους για το γράψιμο ενός συγκλονιστικού μυθιστορήματος, καθώς τα περισσότερα πρόσωπα που «διακινούνται» μέσα σ' αυτήν, αν και υπαρκτά, με έργο και εκτόπισμα, τα νοσταλγεί κανείς σαν να πρόκειται για μορφές επινοημένες, του μύθου. Όπως ακριβώς αναπολείς πρόσωπα καθημερινά που έχουν φτάσει ως εμάς μέσα από κάποιες σκόρπιες αμφισβητούμενες

πληροφορίες, που μας κάνουν να αισθανόμαστε ότι η ζωή τους υπήρξε μυθιστορηματικά συναρπαστική.

Το πολύ ωραίο με την αλληλογραφία Βασιλικού – Κουμανταρέα είναι πως, είτε πρόκειται για τον Μάνο Χατζιδάκι, που έχουμε όλα τα στοιχεία ώστε να μπορούμε κάθε στιγμή να τον επαναφέρουμε ζωντανό κοντά μας, είτε για την εξαιρετη πεζογράφο Καίη Τοισέλη, που χρειάζεται να παιδευτείς για να τη γνωρίσεις σε βάθος, και τα δυο πρόσωπα αισθάνεται να τα περιβάλλει η μαγεία του «η φύσις κρύπτεσθαι φιλεί». Ένας λόγος ακόμη για να θεωρήσει κανείς την αλληλογραφία τους ως το προσχέδιο ενός μυθιστορήματος, είναι το πόσο λίγα πράγματα φαίνεται ουσιαστικά να τους απασχολούν, όπως ακριβώς σε ένα μυθιστόρημα –ακόμη κι αν πρόκειται για ένα μυθιστόρημα ποταμό–, ανεξάρτητα από τις λεπτομέρειες με τις οποίες πρόκειται να κεντηθεί και να διανθιστεί, οι αρτηρίες που το διασχίζουν οριζοντίως και καθέτως είναι ελάχιστες.

Έτσι ακριβώς και στην παρούσα αλληλογραφία αυτά που κυριαρχούν είναι κυρίως το τι φιλοδοξεί να γράψει ή ήδη έχει γράψει ο καθένας τους, οι φίλοι τους, ένα ταξίδι που συνεχώς σχεδιάζεται και συνεχώς αναβάλλεται –έστω κι αν πρόκειται να τους φέρει πιο κοντά–, μια διάθεση να γίνουμε εξομολογητικότεροι σε σχέση με όσα τελικά λένε. Σαν να τους διακατέχει ένας φόβος πως, αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, η φιλία τους θα έφτανε γρήγορα σ' ένα «τέλος», ενώ οι ίδιοι θέλουν να την κρατήσουν επ' άπειρο ζωντανή. Αν και λογαριάζουμε συνήθως ότι τα γράμματα που ανταλλάσσονται ανάμεσα σε όλους τους ανθρώπους και ιδιαίτερα ανάμεσα σε συγγραφείς έχουν αξία μόνον όταν το καθετί λέγεται αποκάλυπτα, στην αλληλογραφία Βασιλικού – Κουμανταρέα ο υπαινιγμός αναδεικνύεται σε ύψιστη αποκαλυπτική αρετή. Ακόμη και για πράγματα του ενός για τον άλλον που τους είναι γνωστά, συνειδητά καλλιεργούν ένα προπέτασμα καπνού που κάνει όμως την ειλικρίνειά τους, όπου ξεμυτίζει, να γίνεται ακαταμάχητη.

Στοιχείο άκρως εντυπωσιακό για δυο συγγραφείς που θα υπάρξουν στην εξέλιξή τους ρηξικέλευθοι, καινοτόμοι, προκλητικοί, με τον τρόπο του ο καθένας, να έχουν σταθεί τόσο συνεσταλμένοι στη μεταξύ τους επικοινωνία, ενώ βρίσκονταν στο ξεκίνημά τους ακόμη, μη τυχόν πει κάτι ο ένας και θίξει τον άλλον. Απόδειξη ότι η τέχνη, η συγγραφή, οργανώνεται, ενώ η ζωντανή, άμεση επικοινωνία έχει τους δικούς της νόμους. Όσο κι αν η συγγραφή σε μεγάλο βαθμό αφορά τους άλλους σε σχέση με το πώς θα επικοινωνήσουν καλύτερα μεταξύ τους, φτάνει η άμεση επαφή με ένα ειλικρινές, εξομολογητικό γράμμα για να πραγματοποιηθεί η επικοινωνία όπως ακριβώς θα κατορθωνόταν με ένα πολυσέλιδο μυθιστόρημα. Όση κι αν είναι η αμοιβαία εκτίμηση, ίσως και ο θαυμασμός, του Βασιλικού για τον Κουμανταρέα και του Κουμανταρέα για τον Βασιλικό σε σχέση με τα

γραπτά τους, δεν θα θεωρούσαν ποτέ ότι ανταλλάσσοντάς τα, ή εκμυστηρευόμενοι ο ένας στον άλλον τα μυστικά της γραφής του, θα γινόταν να αντικαταστήσουν την επαφή και τη συγκίνηση που νιώθανε στέλνοντας ο ένας στον άλλον ένα βιαστικό, αγχώδες ή τρυφερό, επιτιμητικό ή λατρευτικό, γράμμα στα ολόπρωτά τους νιάτα.

Ακόμη και ο έρωτας που τόσο μεγάλο ρόλο θα παίξει αργότερα στα βιβλία τους και είναι επίσης κυρίαρχος ακόμα και στις συζητήσεις δυο νέων που ο ένας είναι είκοσι και ο άλλος είκοσι τριών χρόνων, στα γράμματα του Βασιλικού και του Κουμανταρέα υπάρχει όπως κάτι που αναφέρεται παρεμπιπτότως. Σάμπως αν προκαλούσε ο ένας τον άλλον σε εξομολογήσεις, θα ήταν σαν να παραβιάζανε μια απαγορευμένη περιοχή, που επειδή δεν θα γινόταν να τους περιλάβει και τους δυο μέσα της, αυτομάτως η φιλία τους θα κινδύνευε να μην εξελιχθεί σε κάτι το απόλυτο, όπως το επιθυμούν διακαώς. Αν ρωτούσε ή αναρωτιόταν κανείς τι είναι αυτό που πραγματικά τους ενδιέφερε, αφού τόσο ο εργαζόμενος ήδη Κουμανταρέας όσο και ο φοιτητής ακόμη Βασιλικός δεν φαίνεται να νιώθουν ως ιδιαίτερο βραχνά τη δημοσιοϋπαλληλική και τη σπουδαστική συνθήκη, θα κατέληγε ότι το κυριότερό τους μέλημα ήταν το γράψιμο. Τόσο η εξιστόρηση από πλευράς του Κουμανταρέα των θεμάτων που τον ενδιαφέρουν, αλλά και των συμβουλών του προς τον φίλο του που έχει ήδη εκδώσει βιβλίο, όσο και του Βασιλικού προς τον Κουμανταρέα για το τι εξονυχιστικώς είναι αυτό που, κατά τη γνώμη του, γράφοντάς το θα γνώριζε επιτυχία, μαρτυρούν πως οτιδήποτε άλλο, πέραν του γραψίματος, έχει και για τους δυο τους καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα.

Δικαιολογούμαστε όμως να αναρωτηθούμε: Αν ο Βασιλικός και ο Κουμανταρέας είχαν παραμείνει δυο άγνωστοι φιλόδοξοι νεαροί συγγραφείς, τα γράμματά τους –όσο κι αν μέσα σ' αυτά αναφέρονται φυσιογνωμίες όπως του Χατζιδάκι, του Γκάτσου, του Κούνδουρου– θα είχανε το ενδιαφέρον που διατηρούν σήμερα; Τι ρόλο παίζει το γεγονός ότι εξελίχθηκαν και έγιναν οι πεζογράφοι που όλοι γνωρίζουμε, ώστε να αποκτά η αλληλογραφία την προστιθέμενη αξία τους; Αν αντιμετωπίσουμε το θέμα από τη φαινομενικά ασφαλή οδό ότι τα γράμματά τους έχουν αξία γιατί στο μεταξύ έγιναν ο «Βασιλικός» και ο «Κουμανταρέας», είναι σαν να αγνοούμε ότι αν είχαν παραμείνει δυο άγνωστοι φιλόδοξοι νέοι συγγραφείς το περιεχόμενο των γραμμάτων τους θα ήταν εντελώς διαφορετικό. Δεν θα προσπαθούσαν μέσα σ' αυτά να φέρει ο ένας τον άλλον στα δικά του χωρικά ύδατα. Αντίθετα θα είχανε «αλληλοπαραδοθεί» προκειμένου να μη διακινδυνεύσει μια φιλία, αφού τελικά η συγγραφή θα είχε παραμείνει μια ανεπίδοτη επιλογή. Ενώ τώρα καταλαβαίνεις ότι αν υπολογίζανε στη φιλία τους, αποβλέποντας

σ' αυτή ως πρόφαση, είναι γιατί αν την αισθάνονταν ως ένα εμπόδιο στη συγγραφική τους δημιουργία, δεν θα είχαν κανένα πρόβλημα να τη θυσιάσουν.

Έχουν αλληλοεπιλεγεί ως φίλοι γιατί έτυχε να γνωριστούν, αλλά πρωτίτως γιατί ο ένας αναγνωρίζει στον άλλον την προοπτική μιας εξέλιξης. Η φιλία τους ενδιαφέρει ως τεκμήριο μιας καλλιτεχνικής αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης παρά ως μια συναισθηματική αποφόρτωση. Θέλουν και οι δυο τους να γίνουν κάτι σημαντικό για να αποδειχθεί ότι η φιλία τους συνετέλεσε στην εξέλιξή τους. Δεν ισχυρίζεται κανείς ότι αν ο Βασιλικός και ο Κουμανταρέας είχε συμβεί να αδιαφορήσουν ο ένας για τον άλλον, ενώ είχαν γνωριστεί, ότι το έργο τους θα είχε τελικά μια διαφορετική μορφή. Δικαιούσαι όμως να υποψιάζεσαι τι είναι αυτό σε σχέση με το έργο τους που θα ανέδινε ενδεχομένως μια έστω ανεπαίσθητα διαφορετική αλλά καθοριστική οσμή, η οποία θα χρεωνότανε στην έλλειψη επαφής τους. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο η σχέση τους ισορροπεί πάνω σ' ένα λεπτό σχοινί ώστε, παρά την ομολογημένη τους ανάγκη, μέσα στα γράμματά τους, να συναντιούνται όσο γίνεται συχνότερα, παραμένουν σε απόσταση. Έστω κι αν επικαλούνται τις αζεπέραστες για μια χρονική περίοδο συνθήκες της ζωής τους, βαθύτερα είναι οι ίδιοι που αισθάνονται ότι με τον τρόπο αυτόν θα αποφύγουν τη φθορά που θα επερχόταν αν βρίσκονταν συχνά σε επαφή ή αν συγκατοικούσαν.

Αναμφισβήτητα έχει το μερτικό της στην υπόθεση αυτή το γεγονός ότι και οι δυο τους είχαν πολύ μεγάλες φιλοδοξίες σε σχέση με αυτό που θέλανε να φτιάξουν. Ενώ η απόσταση δεν τους υποχρέωνε να λογοδοτεί ο ένας στον άλλον γι' αυτές τις φιλοδοξίες, σε περίπτωση που βρίσκονταν συχνά μαζί αυτές οι ίδιες οι φιλοδοξίες θα έκαναν τον έναν να αντιμετωπίζει τον άλλον καχύποπτα. Έτσι ακριβώς εξελίσσονται τα πράγματα ανάμεσα σε δυο ανθρώπους, όταν μάλιστα ο ένας είναι είκοσι και ο άλλος είκοσι τριών χρόνων, και επιπλέον και οι δυο πολύ φιλόδοξοι. Απόδειξη πως αν ο Χατζιδάκις ή ο Γκάτσος τους αφορούν και επανέρχονται συνεχώς σ' αυτούς, είναι στην ουσία –χωρίς αυτό να σημαίνει έλλειψη σεβασμού– γιατί αποτελούν το φόντο σ' ένα έργο όπως είναι η αλληλογραφία τους και στο οποίο πρωταγωνιστούν αποκλειστικά ο Βασίλης Βασιλικός και ο Μένης Κουμανταρέας.

ΘΑΝΑΣΗΣ Θ. ΝΙΑΡΧΟΣ